

Kazimierz Bem

**Słownik biograficzny
duchownych
ewangelicko-reformowanych**

Pastorzy i diakonisy Jednoty Małopolskiej

i Jednoty Warszawskiej 1815-1939

Warszawa 2015

© Copyright by Kazimierz Bem and Wydawnictwo Naukowe Semper®,
Warszawa 2015

Projekt okładki: Jarosław Zuzga

Fotografia na IV stronie okładki: Kazimierz Bem

Skład: Karolina Wróbel, Studio Graficzne Semper®

Indeks sporządziła: Ewa Cherner

© All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means without the prior permission of the publishers, Wydawnictwo Naukowe Semper®

© Wszelkie prawa zastrzeżone. Przedruk, odtwarzanie lub przetwarzanie fragmentów tej książki w mediach każdego rodzaju wymaga pisemnego zezwolenia Wydawnictwa Naukowego Semper®

ISBN 978-83-7507-187-0

Redakcja i Studio Graficzne:

ul. Mariensztat 8

00-302 Warszawa

tel./fax: (+22) 538 92 03

e-mail: redakcja@semper.pl

www.semper.pl

Dział handlowy i księgarnia firmowa:

ul. Bednarska 20A

00-321 Warszawa

tel./fax: (+22) 828 49 73

e-mail: handlowy@semper.pl

www.semper.pl/sklep

Printed in Poland

Spis treści

I. Wprowadzenie	7
I. 1. Zakres pracy.	7
I. 2. Źródła, terminologia, teologia	10
I. 3. Podziękowania	11
II. Jednota Małopolska i Warszawska w latach 1815-1939	13
III. Biogramy pastorów i diakonis ewangelicko-reformowanych Jednoty Małopolskiej i Jednoty Warszawskiej 1815-1939.	19
IV. Parafie ewangelicko-reformowane Jednoty Małopolskiej i Warszawskiej 1815-1939	200
IV. 1. Jednota Małopolska	200
IV. 2. Jednota Warszawska.	202
Założone przed 1918 rokiem	202
Założone po 1918 roku	207
V. Jednota Małopolska (1815-1849).	210
V. 1. Dyrektorzy synodów.	210
V. 2. Seniorzy i konseniorzy duchowni	210
V. 3. Seniorzy świeccy	210
V. 4. Konseniorzy świeccy	211
V. 5. Kuratorzy	211
VI. Jednota Warszawska	212
VI. 1. Prezesi synodu.	212
VI. 2. Superintendenci generalni Jednoty Warszawskiej.	213
VI. 3. Konsystorz	213
VI. 3. 1. Prezesi konsystorza.	213
VI. 3. 2. Członkowie świeccy	214
VI. 3. 3. Członkowie duchowni	215
VI. 3. 4. Sekretarze konsystorza	215
VII. Bibliografia	216
1. Źródła archiwalne	216
2. Czasopisma i wydawnictwa ciągłe	217
3. Źródła drukowane.	217
Wykaz biogramów ze „Słownika biograficznego duchownych ewangelicko- reformowanych. Duchowieństwo Jednoty Litewskiej i Jednoty Wileńskiej 1815-1939” Ewy Cherner.	224
Indeks osób	227

III. Biogramy pastorów i diakonis ewangelicko-reformowanych Jednoty Małopolskiej i Jednoty Warszawskiej 1815-1939

1. Jan Beniamin Bornemann
2. Wiktor Buksbazen
3. Aleksander Ceraski*
4. Eugenia Ciap
5. August Karol Diehl
6. Karol Bogumił Diehl
7. Jan Fabry
8. Wilhelm Fibich*
9. Adolf Wincenty Garszyński
10. Alfred Garvie
11. Aleksander Teodor Głowacki
12. Maria Govenlock
13. Ernest Heintze
14. Karol Henkel
15. Fryderyk Jelen
16. Jerzy Jelen
17. Emil Jelinek
18. Aleksandra Jelonek
19. Józef Kurowski*
20. Stanisława Mazierska
21. Roman Mazierski
22. Amalia Miller
23. Stanisław Monkiewicz*
24. Jan Teodor Mozes
25. Kazimierz Ostachiewicz*
26. Jan Potocki

27. Bogumił Radechowski
28. Natalia Redler
29. Jan Rumpel
30. Jan Jakub Scholtz
31. Władysław Semadeni
32. Hugon Sikora
33. Andrzej Skierski
34. Samuel Skierski
35. Stefan Skierski
36. Józef Spleszyński
37. Adolf Szefer
38. Kazimierz Szefer
39. Ludwik Fryderyk Teichmann
40. Katarzyna Tosio
41. Mary Tosio
42. Tomasz Tosio*
43. Edward Waydel
44. Ludwik Zaunar
45. Anna Zdrojewska*

* biogramy napisane we współpracy z Ewą Cherner

(▷) oznaczenie biogramów z tomu Ewy Cherner pod tytułem „Słownik biograficzny duchownych ewangelicko-reformowanych. Duchowieństwo Jednoty Litewskiej i Jednoty Wileńskiej 1815-1939”, w przygotowaniu

(▶) oznaczenie biogramów z tomu Kazimierza Bema

Jerzy Jelen (1900-1942)

Jerzy Władysław Gustaw Jelen urodził się 8.07.1900 r. w Warszawie. Był synem (►) ks. Fryderyka Jelena i Anieli z Semadenich (1864-1908). Oboje rodzice zmarli, gdy był jeszcze dzieckiem i jego wychowaniem zajęła się rodzina Semadenich, głównie siostra matki Matylda Semadeni (1871-1940).

Jerzy Jelen uczęszczał do Gimnazjum im. Mikołaja Reja w Warszawie, prowadzonego przez parafię ewangelicko-augsburską Św. Trójcy. W 1920 r. zgłosił się jako ochotnik do wojska. Maturę zdał w 1921 r. i złożył papiery na Wydział Teologii Ewangelickiej na Uniwersytecie Warszawskim, gdzie został przyjęty w poczet studentów. W latach 1924-1925, zgodnie z polityką wprowadzoną przez (►) ks. Władysława Semadeniego, wyjechał na stypendium na Wydział Teologii Ewangelicko-Reformowanej w Paryżu (będący od 1896 r. w składzie fakultetów Sorbony, a od 1905 – niezależny *Faculté libre de théologie protestante de Paris*). Studia te miały zaznajomić polskich duchownych ze współczesną teologią reformowaną i w ten sposób przygotować ich do pracy duszpasterskiej. Na Uniwersytet Warszawski powrócił w 1925 r., a egzamin końcowy zdał 28.06.1930 roku. Stosunkowo długi okres studiów spowodowany był słabym stanem zdrowia ks. Jelena, np. nie był w stanie odebrać dyplomu ze względu na silne bóle nerek. Przeszkadzał mu również fakt, że od czasów dziecięcych, na skutek wypadku, prawie nie widział na jedno oko.

Oprócz zajęć na uczelni, ks. Jelen uczył się w domu dykcji pod kierunkiem Aleksandra Zelwerowicza, a także gry na fortepianie oraz śpiewu. Uchodził za osobę niezwykle pogodną, z wielkim poczuciem humoru, niestroniącą od żartów. Lubił tańczyć, a jego wielkim hobby była motoryzacja – był jednym z pierwszych pastorów posiadających własny samochód marki Ford. Był także zapalonym turystą i odbywał wycieczki samochodowe do Wisły, Ustronia i nad Pilicę.

Został ordynowany w warszawskim kościele ewangelicko-reformowanym 21.12.1930 r. przez (►) superintendenta ks. Stefana Skierskiego, (►) ks. Wilhelma Fibicha i (►) ks. Ludwika Zaunara. Do jego obowiązków należało odprawianie nabożeństw w Żyrardowie i Warszawie oraz nauczanie religii w Gimnazjum im. Mikołaja Reja. Jedną z lekcji zapamiętał Antoni Marianowicz: *Najbardziej lubiłem zajęcia z księdzem Jelenem. Był to młody jeszcze mężczyzna o dobrej prezencji. Chodził w ciemnych okularach, odznaczał się ujmującym sposobem bycia i nieoczekiwanie u duchownego przewrotnym poczuciem humoru. Kiedy kończył temat „obowiązkowy” i zostawało mu jeszcze trochę czasu, opowiadał nam kryminalne historyjki. Kiedyś, powodowany ciekawością albo głupotą, zapytałem, co wygłoszona opowieść ma wspólnego z naszą lekcją religii. Ksiądz błysnął szklami, i odparł, że to zupełnie jasne – wszyscy bohaterowie tej historii byli ewangelikami reformowanymi!*

Był ceniony i lubiany przez studentów i parafian. Jego kazania były bardzo dobre, kilka z nich opublikowała „Jednota”. Był zwolennikiem teologii liberalnej, podobnie jak ks. Skierski i ks. Semadeni, jako jeden z ostatnich duchownych Jednoty Warszawskiej.

W 1936 r., po wyborze (►) ks. Ludwika Zaunara na drugiego proboszcza parafii ewangelicko-reformowanej w Warszawie, ks. Jelenowi powierzono parafię ewangelicko-reformowaną w Łodzi. Składała się ona głównie z Czechów i Polaków, ale raz na kwartał odprawiano też nabożeństwo po niemiecku. Parafia liczyła ok. 800 wiernych i z nowo wybudowanym kościołem, kołem młodzieży oraz biblioteką parafialną należała do najprężniejszych (po stołecznej) parafii w kościele. Ksiądz Jelen pracował w Łodzi do września 1939 r., okazjonalnie odprawiając nabożeństwa w Żelowie, gdy nie było tam duchownego. Pomimo próśb ze strony parafii żelowskiej, konsystorz w Warszawie odmówił mianowania go proboszczem tej trudnej parafii.

W chwili wybuchu II wojny światowej, jako oficer rezerwy w randze kapitana, pieszo przedostał się do Warszawy, chcąc wstąpić do Wojska Polskiego. Okazało się to niemożliwe, więc pozostał w stolicy do końca października 1939 roku. Wtedy to, pomimo ostrzeżeń i próśb ze strony rodziny, powrócił do Łodzi, która znalazła się na wcielonym do III Rzeszy obszarze Kraju Warty.

Polityka nazistów wobec wszystkich religii była bezwzględna i ks. Jelen musiał zaprzestać nauczania religii. Zakazano mu też odwiedzin w domach.

Na początku 1940 r. Niemcy wydali zarządzenie zakazujące odprawiania nabożeństw ewangelickich po polsku. Intencją było zmuszenie do odprawiania nabożeństw po niemiecku, choć nie było to wyraźnie nakazane. Ksiądz Jelen i parafia łódzka obeszła ten wymóg w ten sposób, iż rozpoczęto odprawiać nabożeństwa po czesku. Choć spowodowało to, iż na nabożeństwa zaczęli uczęszczać Polacy luteranie, to oczywiście nie przypadło to do gustu parafianom Niemcom i niemieckim władzom kościelnym.

Według informacji podanych przez ks. Gastparego, już 21.03.1940 r. parafianin Georg Bennich zwrócił się do konsystorza kościoła ewangelicko-unijnego w Poznaniu z prośbą o przejęcie jurysdykcji nad parafią w Łodzi, gdyż, jak to motywował, choć w parafii jest niewielu Niemców, to wraz z przesiedleniami ze wschodu będzie ich więcej, po czym dodawał: *ks. Jelen jest Polakiem i nie czyni zadość wymogom wobec braku znajomości języka niemieckiego i chyba będzie wysiedlony*. Do podporządkowania się władzom niemieckim i wprowadzenia niemieckiego do liturgii namawiał ks. Jelena luteranski superintendent ks. Alfred Kleindienst (1893-1978), który specjalnie w tej sprawie odwiedził go w marcu 1941 roku. Ks. Jelen odmówił i, według jego żony, wizyta ta stała się zwiastunem następnych nieszczęść.

Ostatecznie w Wielki Poniedziałek (albo, zdaniem innych źródeł, w Wielki Piątek) 1941 r. po nabożeństwie ks. Jerzy Jelen został aresztowany przez Gestapo. Okoliczności i bezpośrednie przyczyny aresztowania łódzkiego proboszcza ewangelicko-reformowanego są do dziś niewyjaśnione. Ks. Jelen początkowo został osadzony w więzieniu w Łodzi na Radogoszczu. Jego obrony podjął się mecenas Eugen Delinitz, ale niewiele mógł zrobić. Pomimo próśb żony, pomocy odmówiły wprost łódzkie władze kościoła ewangelicko-augsburskiego i ks. Kleindienst. Nie pomogło również powoływanie się na szwajcarskie obywatelstwo matki. Po aresztowaniu ks. Jelena działalność parafii reformowanej w Łodzi zamarła. Zachowała się tylko informacja, że Rada Synodalna Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Łodzi 21.06.1944 r. mianowała administratorem parafii reformowanej w Łodzi nieznanego bliżej ks. Gulle. Nic nie wiadomo o jego postudze.

W dniu 21.02.1942 r. dostarczono ks. Jelenowi wyrok sądu ludowego (*Volksgericht*), wydany zaocznie w Berlinie. Skazano go na deportację do obozu koncentracyjnego za zbieranie, słuchanie i szerzenie wiadomości radiowych oraz kolportowanie nielegalnej gazety. Przed wyjazdem do obozu w Dachau skazany zdołał przekazać żonie obszerny gryps pożegnalny, w którym, pocieszając ją i podtrzymując na duchu, wyraźnie żegnał się z nią i rodziną, przeczuwając, co go czeka.

W Dachau osadzono go w podobozie trzecim, bloku trzynastym z numerem 29703. Na skutek ciężkiej pracy odnowiły się kłopoty z nerkami, puchły mu nogi. Przebywał trzy razy w szpitalu obozowym. Ostatecznie warunki obozowe wywołały flegmonę. Wkrótce wdało się zakażenie. Wycieńczony organizm nie miał siły do

walki i ks. Jerzy Jelen zmarł w szpitalu obozowym 26.12.1942 r. o godz. 11.10. Jego ciało spalono w obozowym krematorium 30.12.1942 roku. Świadkiem ostatnich tygodni jego życia był inny duchowny ewangelicki – luteranin, ksiądz Waldemar Preiss, który przeżył i przekazał rodzinie relację o jego śmierci. Symboliczny grób ks. Jelena znajduje się na warszawskim cmentarzu ewangelicko-reformowanym.

W dniu 6.07.1940 r. w kościele ewangelicko-reformowanym w Łodzi ks. Jerzy Jelen zawarł małżeństwo z Lidią Marią ze Słamów (5.01.1918-6.12.1985), córką Józefa i Marii z Matejków, ewangeliczką reformowaną, urodzoną i wychowaną w łódzkiej parafii. Ciężarna w chwili aresztowania męża, podejmowała rozpaczliwe starania o jego uwolnienie – niestety bezskutecznie. Odbiło się to na jej zdrowiu i poroniła. Po II wojnie światowej była wieloletnim członkiem łódzkiego kolegium kościelnego.

Źródła: Archiwum UW,teczka osobowa Jerzego Jelena RP 11.233; ASC ER-Ł: Małżeństwa (1940-1); *Ewangelicy warszawscy w walce o niepodległość Polski 1939-45*, s. 266; W. Gastpary, *Protestantyzm w Polsce w dobie dwóch wojen światowych...*, s. 195-196, 218; I. Jelen, *Wspomnienia o ks. Jerzym Jelenie*; W. Kriegseisen, *Ksiądz Jerzy Władysław Jelen*; N. Małachowska i S. Koroza, *Budowanie struktury i duchowej sfery – z historii zboru ewangelicko-reformowanego w Łodzi*, „Kalendarz Ewangelicki 2008”, Bielsko-Biała 2007, s. 109-114; A. Marianowicz, *Życie surowo uzbrojone*, Warszawa 1995, s. 279-281; J. i E. Szulcowie, *Cmentarz...*, s. 103-104.

Jerzy Jelen z żoną
(ze zbiorów Biblioteki Synodu)

Ludwik Zaunar (ze zbiorów Biblioteki Synodu)

Ludwik Zaunar (1896-1945)

Ludwik Edward Zaunar urodził się 15.05.1896 r. w Częstochowie. Był synem Jana i Elżbiety z Hartów. Oboje rodzice byli wyznania ewangelicko-reformowanego i pochodzili z rodzin czeskich uchodźców religijnych, którzy na teren Polski przybyli w XIX wieku.

Po ukończeniu nauki w prywatnej szkole powszechnej wstąpił w roku 1907 do byłego gimnazjum rządowego w Częstochowie. Początek I wojny światowej zmusił go do przerywania nauki i dopiero po roku został przyjęty do VIII klasy w nowo otworzonym gimnazjum Towarzystwa Opieki Szkolnej. Po zdaniu w 1916 r. egzaminu dojrzałości, chcąc w przyszłości poświęcić się stanowi duchownemu, a nie mając możliwości podjęcia studiów zagranicznych, Ludwik Zaunar wstąpił na wydział filozoficzny Uniwersytetu Warszawskiego. Podczas wojny polsko-rosyjskiej 1920 r. pełnił służbę wojskową w kancelarii Szpitala Wojskowego w Częstochowie. Zgodnie z wytycznymi (►) ks. Władysława Semadeniego, po ukończeniu studiów udał się na rok na studia do

Bazyli i Strasburga, by na tamtejszych uniwersytetach zapoznać się z teologią ewangelicko-reformowaną.

Jednak na synodzie 1921 r. podjęto uchwałę wzywającą Ludwika Zaunara do natychmiastowego powrotu do Warszawy. Decyzja ta była spowodowana przede wszystkim problemami finansowymi związanymi ze spadkiem wartości waluty polskiej, co uniemożliwiało synodowi dalsze opłacanie studiów zagranicznych. Perspektywa rychłego otwarcia Wydziału Teologii Ewangelickiej na Uniwersytecie Warszawskim dawała Zaunarowi możliwość uzyskania dyplomu już w Warszawie, przy jednoczesnym odbywaniu praktyki duszpasterskiej w tutejszej parafii. Po powrocie do Polski został ordynowany przed synodem, 14.05.1922 r., przez superintendenta Semadeniego w Warszawie i odbył tradycyjny staż w stołecznej parafii.

W październiku 1923 r. został mianowany administratorem parafii w Łodzi. Liczyła ona kilkaset osób, przeważnie pochodzenia czeskiego, ale wciąż nie miała własnego budynku kościoła. Mianowanie młodego i pełnego zapału duchownego miało w zamierzeniu konsystorza doprowadzić sprawę budowy kościoła do pomyślnego zakończenia, a także skonsolidować tę najmłodszą w kościele parafię. Pastor Ludwik Zaunar był pierwszym kalwińskim duchownym, który zamieszkał w Łodzi na stałe.

Do powierzonego sobie zadania ks. Zaunar przystąpił niezwykle energicznie: powołano osobny komitet budowy kościoła, na czele którego stanęła parafianka Jadwiga z Knollów Geyerowa (1862-1940), żona łódzkiego przemysłowca Eugeniusza Gejera (1849-1928), który podarował działkę pod budowę kościoła. Ks. Zaunar i „prezesowa Geyerowa” (jak ją nazywano) w sprawę budowy kościoła zaangażowali inne rodziny fabrykanckie i inżynierskie z parafii (Gerliczowie, Mackiewiczowie, Tochtermannowie). Do budowy dokładali się współwyznawcy z Warszawy i Wilna, a także ewangelicy reformowani z Bazyli. Kamień węgielny pod budowę kościoła położono 17.06.1928 r. i pomimo kryzysu ekonomicznego budowę zakończono w ciągu czterech lat. W budowę kościoła ks. Ludwik Zaunar był zaangażowany do tego stopnia, że przez pewien czas zrezygnował z części swojej pensji, byle tylko doprowadzić sprawę do końca. W dniu 2.10.1932 r. uroczystie poświęcono kościół w obecności delegatów z Jednoty Wileńskiej i członków konsystorza z Warszawy. Prace wykończeniowe w nowym kościele trwały do 1935 r., a ks. Ludwik Zaunar z żoną byli fundatorami jednej z ławek kościelnych. W parafii działała biblioteka zborowa, chór oraz sekcja młodzieżowa. Młody duchowny cieszył się wielką sympatią swoich parafian, którzy z okazji dziesięciolecia jego pracy w parafii z własnej inicjatywy wykupili mu polisę na życie i zobowiązali się samodzielnie opłacać składki. W 1936 r. parafia liczyła już 649 parafian. Nabożeństwa

odbywały się po polsku, okazjonalnie po czesku (głównie konfirmacje) i niemiecku (raz na kwartał).

Oprócz pracy w Łodzi do obowiązków ks. Ludwika Zaunara należała opieka nad parafiami w Żychlinie, a w latach 1922-1930 w Michałowce na Wołyniu oraz ewangelikami reformowanymi w Bydgoszczy, Poznaniu i Gdyni.

Dynamiczna praca ks. Zaunara sprawiła, że zwrócono na niego uwagę i w 1936 r. został wybrany na urząd drugiego proboszcza parafii w Warszawie. Było to prestiżowe stanowisko, gdyż zazwyczaj drugi proboszcz z czasem awansował na urząd superintendenta kościoła. Do jego nowych obowiązków należała opieka nad parafią w Żyrardowie, diasporą oraz nauczanie młodzieży reformowanej religii w warszawskich gimnazjach. Jednym z jego uczniów był młody komunista Romuald Spasowski (1920-1995), który po latach wspominał, że ks. Ludwik Zaunar *wiedział, że byłem ateistą i uczęszczałem tylko dlatego, że ocena z religii była obowiązkowa. Ale był człowiekiem tolerancyjnym i wiedział, że chcę poznać historię kościoła chrześcijańskiego*. Inny z uczniów, Antoni Marianowicz vel Kazimierz Berman (1924-2003), nazwał go w swoich wspomnieniach *zaczynym*.

Ponadto od 1.01.1937 r. został redaktorem naczelnym „Jednoty”. I tutaj wykazał się energią, przekształcając periodyk z miesięcznika w dwutygodnik, zwiększając nakład oraz snując plany przekształcenia pisma w tygodnik o zasięgu ogólnopolskim. Zmiany te nie wszystkim się spodobały i np. dotychczasowy współpracownik „Jednoty” Paweł Hulka-Laskowski odszedł do redagowanego przez Jednotę Wileńską „Szlakiem Reformacji”. Pomiędzy redakcjami obu czasopism wywiązała się polemika, równoległa do tej między obiema reformowanymi Jednotami, choć o nieco mniejszym natężeniu wzajemnych pretensji. Ks. Zaunarowi udało się natomiast rozpropagować „Jednotę” wśród ukraińskich ewangelików reformowanych. Jednocześnie „Jednota” konsekwentnie i nieubłaganie wykazywała pogańskie korzenie ideologii narodowo-socjalistycznej i występowała przeciwko antysemityzmowi.

Wybuch II wojny światowej zastał ks. Zaunara z rodziną w Warszawie. Do konspiracji przystąpił w 1940 r., ale brak bliższych danych na ten temat. Wiadomo, że wystawiał Żydom fikcyjne dokumenty chrztów i ślubów. Do konspiracji wciągnął także (►) ks. Emila Jelinka. Był jednym z inicjatorów powołania w 1942 r. tajnej Tymczasowej Rady Ekumenicznej. Pracował nad projektem powołania jednego wspólnego kościoła ewangelickiego po zakończeniu wojny. W pierwszych dniach po wybuchu powstania warszawskiego stracił córkę. Po zajęciu przez Niemców ulicy Leszno, został wygnany z warszawskiej plebanii razem z innymi jej członkami i rodziną. Wywieziono go do obozu koncentracyjnego w Neugamme, a stamtąd do Dachau. Tam został zamordowany

21.02.1945 r. jako więzień nr 136837. Więźniarką w Dachau była także jego siostra Anna (1892-1945), którą po wyzwoleniu przewieziono do Szwecji, gdzie zmarła w kwietniu 1945 roku.

Ks. Zaunar był człowiekiem głębokiej wiary. Wywodzący się z rodziny czeskich emigrantów oraz wykształcony już po I wojnie światowej nie był zwolennikiem teologii liberalnej jak (►) ks. Stefan Skierski czy Władysław Semadeni. Jego krewna opisała sposób, w jaki powiedział żonie o śmierci ich córki: *Po latach ciotka Irena oceniła, że wybrał sposób najodpowiedniejszy, najbardziej uczciwy dla człowieka głęboko wierzącego i kaznodziei. Mianowicie powiedział jej to tekstem specjalnie przygotowanego kazania. Na pogrzebie jego żony odczytano list, który do niej i do ich dzieci napisał jeszcze przed powstaniem warszawskim: *Przeżywamy jako naród i jako jednostki bardzo ciężki czas doświadczenia i krzyża; kładzie się on ciężarem wielkim na nasze życie, przygina nas do ziemi i niejednokrotnie budzi w naszej słabej naturze duchowe powątpiewania w sprawiedliwość Bożą (...). Ja dla siebie nie zapominałem słów psalmu, że życie ludzkie tu na ziemi to tylko chwilka, oraz słów apostoła Pawła, że nie mamy tu na ziemi mieszkania trwałego, ale szukamy wiecznego, w niebie. Dlatego też nigdy mnie nie przerażała myśl o śmierci i zawsze byłem na nią przygotowany (...). Musimy myśl i serce mieć tak opancerzone, by moment próby nie zastał nas załamanyymi albo rozpaczającymi bezradnie (...). Dlatego proszę i żądam, abyście w razie gdyby mnie wśród was nie stało, nie rozpaczali i nie wątpili; pamiętajcie, że każdy krzyż przyjmę pokornie i z ufnością.**

Symboliczny grób ks. Zaunara znajduje się na cmentarzu ewangelicko-reformowanym w Warszawie, obok nagrobków żony i córki.

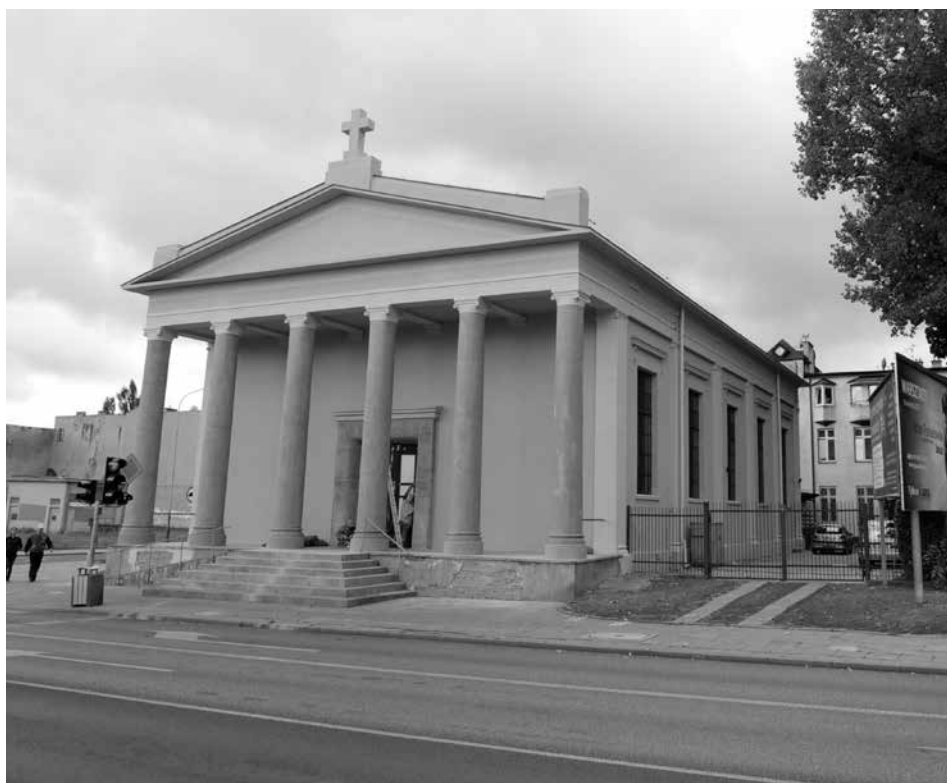
Jego żoną była ewangeliczka reformowana Irena z Sanderów (3.04.1902-6.07.1966), więźniarka obozu w Ravensbrück, po wojnie członkini kolegium kościelnego warszawskiej parafii. Małżonkowie Zaunar mieli dwoje dzieci: Marię Elżbietę (9.05.1925-5.08.1944), działaczkę konspiracji od 1941 r., ps. „Elżbieta”, która w powstaniu warszawskim była sanitariuszką i poległa 5.08.1944 r. w bramie Banku Polskiego, oraz Jana Karola (5.04.1930-27.07.2013), członka drużyny harcerskiej im. Stanisława Skarżyńskiego, inżyniera architekta, w latach 1983-1986 prezesa synodu kościoła ewangelicko-reformowanego, członka konsystorza i kolegium kościelnego parafii ewangelicko-reformowanej w Warszawie.

Ks. Ludwik Zaunar miał kilkoro rodzeństwa, m.in. brata Emila (1900-1976), sędziego, uczestnika kampanii 1920 i 1939 r., jeńca oflagu w Murnau, a po wojnie członka kolegium łódzkiej parafii ewangelicko-reformowanej i w latach 1954-1955 prezesa synodu ewangelicko-reformowanego.

Źródła: AAN MWRiOP 1295; ASC EA-Cz: Urodzenia (1896-23); Archiwum UW,teczka osobowa Ludwika Zaunara RP1330; *Ewangelicy warszawscy w walce o niepodległość Polski*

w latach drugiej wojny światowej, s. 154; *Ewangelicy warszawscy w walce o niepodległość Polski 1939-45*, s. 491-492, 628-629; K. Gorczyca, *Żychlin pod Koninem*, s. 132; O. Kiec, *Kościół ewangelickie w Wielkopolsce wobec kwestii narodowościowej w latach 1918-1939*, Warszawa 1995, s. 25; J. Kłaczek, *Protestanckie wydawnictwa...*, s. 104-105; N. Małachowska i S. Koroza, *Budowanie struktury...*, s. 109-114; A. Marianowicz, *Życie...*, s. 279-281; R. Michalak, *Organizacja Kościoła Ewangelicko-Reformowanego...*, s. 71; R. Spasowski, *The Liberation of One*, San Diego-New York-London 1986, s. 23; K. Stefański, *Architektura sakralna Łodzi w okresie przemysłowego rozwoju miasta 1821-1914*, Łódź 1995, s. 113-117; idem, *Stary cmentarz ewangelicko-augsburski w Łodzi*, Łódź 1992, s. 79; J. i E. Szulcowie, *Cmentarz...*, s. 204-205, 285-286; Inf. Rodziny.

Kościół ewangelicko-reformowany w Łodzi (ze zbiorów autora)

Poświęcenie kościoła ewangelicko-reformowanego w Łodzi w 1932 r. (ze zbiorów parafii ewangelicko-reformowanej w Łodzi)

W tomie przygotowywanym przez Ewę Cherner pod tytułem „Słownik biograficzny duchownych ewangelicko-reformowanych. Duchowieństwo Jednoty Litewskiej i Jednoty Wileńskiej 1815-1939” znajdują się biogramy następujących osób:

1. Aniszewski Aleksander (1772-1845)
2. Aramowicz Adam (1772-1842)
3. Aramowicz Jakub (1787-1818)
4. Balczewski Aleksander (1801-1829)
5. Balczewski Gabriel (1764-1840)
6. Baloun Miłosław (1900-1998)
7. Bałaban Antoni (1898-1983)
8. Bernacki Bogusław (1748-1830)
9. Biergiel Józef (1819-1885)
10. Ceraski Józef (1763-1832)
11. Ceraski Michał (1813-1877)
12. Ceraski Michał Władysław (1753-1823)
13. Ceraski Władysław (1843-1877)
14. Chodorowski Stefan (1754-1827)
15. Chodorowski Stefan Józef (1797-1836)
16. Ciechański Aleksander (1789-1838)
17. Cumft Adam (1860-1911)
18. Cumft Marcin (1831-1895)
19. Czygłowski Michał (1824-1862)
20. Czyż Konstanty (1797-1830)
21. Dilis Paweł (1905-1995)
22. Downar Rafał (1771-1854)
23. Drue Józef (1812-1871)
24. Fajans Józef (1890-1943)
25. Głowacki Bogusław (1793-1865)
26. Głowacki Józef (1829-1893)
27. Gorodiszcz Piotr (1884-1941)
28. Grotkowski Tobiasz (1731-1822)
29. Herowski Bogusław (1785-1862)
30. Herowski Jan (1744-1826)
31. Jakubenas Paweł (1871-1953)
32. Janik Józef (1903-po1939)
33. Jaremko Piotr (przed 1914-po1939)
34. Jastrzębski Michał (1859-1938)

35. Jastrzębski Stanisław (1819-1894)
36. Jelinek Jan (1912-2009)
37. Kader Andrzej (1831-1902)
38. Kawelmacher Aleksander (1820-1886)
39. Kołysza Jerzy (1790-1860)
40. Kubik Henryk (1903-1931)
41. Kühn Jan (1748-1817)
42. Kühn Józef (1769-1843)
43. Kuncewicz Lucjan (1810-1842)
44. Kuncewicz Romuald (1825-1855)
45. Kurnatowski Bogusław Jan (1764-1834)
46. Kurnatowski Bogusław Samuel (1783-1820)
47. Kurnatowski Felicjan (1859-1933)
48. Kurnatowski Jan (1894-1965)
49. Kurnatowski Konstanty (1878-1966)
50. Kurnatowski Oskar (1834-1911)
51. Kurnatowski Tytus (1800-1844)
52. Kurnatowski Władysław (1749/50-1824)
53. Kwantki Aleksander (1808-1848)
54. Lipiński Stefan (1804-1879)
55. Lothweison Julian (1823-1870)
56. Łabowski Aleksander (1766-1831)
57. Mandzelowski Adam (1794-1837)
58. Mandzelowski Jan (1809-1885)
59. Mandzelowski Józef (1843-1915)
60. Mandzelowski Władysław (1837-1901)
61. Marszewski Józef (1807-1877)
62. Mieszkowski Aleksander (1810-1855)
63. Mieszkowski August (1821-1871)
64. Mieszkowski Wilhelm (1852-1920)
65. Moczulski Adam (1749-1830)
66. Moczulski Aleksander (1790-1866)
67. Moczulski Karol (1866-1925)
68. Moczulski Konstanty (1825-1887)
69. Molleson Jan (1768-1842)
70. Natkiewicz Karol (1809-1845)
71. Nejman Adolf (1845-1921)
72. Nerlich Karol (1808-1860)
73. Nerlich Samuel (1765-1843)

74. Opoczeński Jarosław (1895-1957)
75. Orłowski Leonard (1796-1850)
76. Paszkiewicz Aleksander (1806-1857)
77. Piasecki Aleksander (1902-1948)
78. Pospiszył Józef (1899- po 1939)
79. Reczyński Jerzy (1799-1834)
80. Reczyński Michał (1797-1860)
81. Reczyński Paweł (1757-1829)
82. Reczyński Stefan (1744-1831)
83. Snarski Jan (1806-1854)
84. Szarnas Adam (1884-1965)
85. Szepetys Jan (1867-1941)
86. Szwedko Sergiusz (1893- po 1939)
87. Thumas Konstanty (1845-1906)
88. Tomesz Jan (1884-1978)
89. Wannowski Felicjan (1801-1872)
90. Wannowski Konstanty (1803-1833)
91. Wannowski Leopold (1798-1849)
92. Wannowski Michał (1761-1827)
93. Young Konstanty (1829-1868)